

Funded by
the European Union

QKRMT-KRCT

Qendra Kosovare për Rehabilitimin
e të Mbijetuarve të Torturës
The Kosova Rehabilitation
Center for Torture Victims

**RRUGËT DREJT DREJTËSISË:
PERSPEKTIVA E NJË TË MBIJETUARE DHE
PËRPJEKJET PËR TË ADRESUAR DHUNËN
SEKSUALE GJATË KONFLIKTIT NË KOSOVË**

- Rast studimor -

Autorë: QKRMT

Ky rast studimor është bërë nga Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës (QKRMT), si pjesë e projektit 4CRSV Survivors - “*Rrugët drejt fuqizimit: Promovimi i drejtësisë, shërimit dhe gjithëpërfshirjes për të mbijetuarit e dhunës seksuale lidhur me konfliktin*”. Megjithëse organizata përmendet disa herë në përmbajtje dhe subjekti është klient në organizatë, studimi i përmbahet një analize rigoroze, duke shmangur ndikimin e kësaj lidhje. Studimi, përfundimet dhe rekomandimet e paraqitura bazohen në këtë analizë rigoroze, dhe janë pasqyrim vetëm i përkushtimit për të adresuar dhunën seksuale lidhur me konfliktin.

Ky botim është prodhuar me mbështetjen financiare të Bashkimit Evropian. Përmbajtja e botimit është përgjegjësi vetëm e KRCT dhe nuk pasqyron domosdoshmërisht pikëpamjet e Bashkimit Evropian.

© E drejta e autorit është e rezervuar nga QKRMT. Ndalohet kopjimi, riprodhimi, publikimi i paautorizuar, qoftë original apo i modifikuar në çfarëdo mënyre pa lejen me shkrim të QKRMT-së.

ABSTRAKTI

Të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë konfliktit në Kosovë [1998-1999], përveç përjetimit të një tragjedie jetëndryshuese, janë ballafaquar me një kontekst social të definuar nga stigma dhe me mungesë të drejtësisë. Ky rast studimor ka për qëllim të nxjerrë në dritë perspektivën e drejtpërdrejtë të një të mbijetuarë në lidhje me drejtësinë, si dhe për të nxjerrë në pah procesin aktual të vënies së drejtësisë, duke analizuar sfidat, strategjitë dhe zgjidhjet deri më tani. Përmbajtja e rastit studimor bazohet në intervistë me një të mbijetuar të dhunës seksuale. Si konkluzion, rasti studimor adreson boshllëqet në kuadrin ligjor, sugjerimet se çka do të ndihmonte këtë fushë, si dhe si duket e ardhmja sa i përket drejtësisë për të mbijetuarit e dhunës seksuale në Kosovë.

TABELA E PËRMBAJTJES

HYRJE	5
Stigma dhe pasojat	5
Drejtësia për të mbijetuarit	6
METODOLOGJIA	7
GJETJET NGA INTERVISTA	8
Konteksti i drejtësisë pas konfliktit sipas perspektivës së të mbijetuarës	9
Ndikimi i stigmës në drejtësi	9
Ngjarjet inkurajuese dhe dekurajuese	10
Rëndësia e drejtësisë për të mbijetuarën	11
Si do të mund të ndihmonin të tjerët?	12
Pritshmëritë në aspektin e drejtësisë	13
ANALIZË	14
Qasja në drejtësi për viktimat e dhunës seksuale gjatë konfliktit	14
Njohja ligjore e viktimave të dhunës seksuale gjatë konfliktit dhe procesi i aplikimit ...	15
KONKLuzionET	17
REKOMANDIME	19
REFERENCAT	21

HYRJE

Konteksti i pas-konfliktit

Lufta e viteve 1998-1999 në Kosovë ka pasur dëme të mëdha njerëzore. 13,317 njerëz civilë janë vrarë gjatë kësaj periudhe, 800,000 janë zhvendosur si refugjatë, ndërsa mbi 1600 persona mbesin [në kohën e shkrimit të këtij studimi] akoma të zhdukur, duke lënë një hapësirë të madhe në shërimin e një gjenerate, por duke afektuar edhe tjerat. Njëra nga format e krimeve gjatë konfliktit në Kosovë ka qenë dhunimi seksual. Besohet se më shumë se 20,000 njerëz, kryesisht gra, kanë qenë viktime¹ të dhunës seksuale brenda periudhës gusht 1998 - gusht 1999 [Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës [QKRMT], 2021, fq. 18]. Efektet negative të traumës nga këto dhunime janë përcjellur edhe tek gjenerata tjetër. Këto efekte kanë lënë gjurmë edhe në epigjenetikën e fëmijëve të viktimave të lindur pas konfliktit [Hjort et al., 2021].

Përtej statistikave, këta persona mbajnë barrën e rëndë të të qenurit viktime të një mjeti të konfliktit, që dallon në një mënyrë specifike nga të tjerët: shënjestrimi primar i përdhunimit gjatë konfliktit është të shkaktojë traumë dhe të shkatërrojë lidhjet familjare dhe solidarizimin e anëtarëve tjerë të popullsisë me viktimën [Diken dhe Lausten, 2005a]. Studimet që kanë analizuar përdorimin e dhunimit në vende me konflikte të armatosura, theksojnë se mesazhi i brendshëm që kryesi ka për qëllim të përcjellë, është që burrat nga popullsia kundërshtarë nuk mund të mbrojnë gratë e veta [Danjibo dhe Akinkuotu, 2019]. Në Kosovë, në 70% të rasteve familjarët kanë qenë dëshmitarë të dhunimit [QKRMT, 2021, fq. 15].

Stigma dhe pasojat

Ndonëse si mjet konflikti përdhunimi është ofenzivë ndaj komunitetit kundërshtar si kolektiv, viktimat në Kosovë janë ndjerë të izoluara dhe bartëse individuale të kësaj mizorie. Kjo në pjesën më të madhe për shkak të stigmës. Për shembull, gratë e dhunuara që nuk ishin të martuara në kohën e dhunimit kanë pasur frikë që nuk do të martohen dhe të kenë jetë familjare nëse e zbulojnë çfarë u ka ndodhur, ndërsa të tjerat janë frikësuar që do të divorcohen dhe përjashtohen. Fatkeqësisht, kjo frikë nuk ishte e pabazuar. Një shkrim hulumtues i vitit 1999 i citon burrat nga intervistat e drejtpërdrejta që thonë se do të divorcoheshin me gratë e veta nëse do të kuptonin se janë dhunuar seksualisht [Bumiller, 1999].

Human Rights Watch, që është organizatë ndërkombëtare për hulumtim dhe avokim mbi të drejtat e njeriut, ka hulumtuar – mes tjerash – ushtrimin e dhunimit dhe formave tjera të dhunës seksuale gjatë viteve 1998 dhe 1999 duke bërë intervista gjatë kësaj kohe. Ata kanë arritur në konkluzionin se dhunimet në Kosovë janë bërë si mjet i konfliktit për spastrim etnik dhe nuk janë bërë sporadikisht nga individë [Human Rights Watch, 2001].

1 Në këtë rast studimor përdoren të dy termet, *viktimë* dhe *i/e mbijetuar*. Termi *viktimë* përdoret për të indikuar që personat kanë qenë viktime të një krimi dhe i referohet aktit të dhunës. Termi *i/e mbijetuar* përdoret për të theksuar fuqinë dhe reziliencën e personit.

Megjithatë, edhe ata kanë theksuar se stigma kulturore i ka komplikuar në mënyrë të ndjeshme përpjekjet për dokumentim. Ndonëse kanë besuar që rastet e dokumentuara nga ta [96] përfaqësojnë vetëm një fraksion të incidenteve të dhunës seksuale, dokumentimi ishte i kufizuar si shkak i turpërimit që e ndjenin viktimat, dhe pasojave që mund të kishin.

Në vitin 1999 filloi punën Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve (QKRMT)², njëra nga organizatat e para e cila punon me të mbijetuar të torturës dhe dhunës seksuale nga konflikti. Fushëveprimtaria e saj përfshin ndihmën për të mbijetuarit që të ballafaqohen me traumën, si dhe kontributin në zhvillimin e një sistemi institucional të mbështetjes, adresimit dhe llogaridhënies. Nga QKRMT raportohet për një numër të madh sidomos të grave të cilat vazhdojnë të jetojnë duke mos e bërë të njohur as tek famijarët e tyre ngjarjen e dhunimit. Pavarësisht që dihet që në Kosovë ka pasur dhunime, viktimat janë përgjithësisht të heshtura, duke u ndjerë më të pranuar në shoqëri nëse përjetimi i tyre nuk është i ditur.

Në vitin 2018, 19 vjet pas përfundimit të konfliktit, me mbështetjen e QKRMT-së, Vasfije Krasniqi-Goodman ka dalur publikisht si e mbijetuar e dhunës seksuale gjatë konfliktit në Kosovë. Kjo dalje ka shënuar arritje dhe kthesë për të mbijetuarit, por edhe për shoqërinë kosovare në përgjithësi. Një vit më vonë, edhe një e mbijetuar tjetër, Shyhrete Tahiri-Sylejmani ka thyer publikisht heshtjen, me qëllimin kryesor për të kërkuar drejtësi dhe për solidaritet me të mbijetuarat tjera. Sot ato avokojnë për drejtësi në platforma lokale dhe ndërkombëtare.

Drejtësia për të mbijetuarit

Kërkimi i drejtësisë për viktimat e dhunës seksuale gjatë konfliktit së viteve 1998-1999 në Kosovë, është përpjekje shumëdrejtimëshe. Ajo përfshin aspekte ligjore, sociale dhe psikologjike. Duke pasur parasysh pasojat e shumta të konfliktit [të adresuara në seksionet e para], duhet theksuar se ato kanë lënë plagë të thella tek individët dhe populli kosovar si tërësi.

Prandaj udhëtimi drejt drejtësisë përfshin jo vetëm ndjekjen penale të autorëve, por edhe sigurinë që të mbijetuarit të marrin mbështetjen e nevojshme për të rindërtuar jetën e tyre, përfshirë qasjen në ndihmë juridike, si dhe ndihmë psikologjike gjatë proceseve ligjore.

Organizatrat e shoqërisë civile, në veçanti QKRMT, si dhe institucionet kompetente kanë bashkëpunuar për të krijuar një mjedis mbështetës që promovon drejtësinë dhe rikuperimin. Përpjekjet e tyre kanë çuar në arritje të rëndësishme, ndonëse sfidat kanë qenë të shumta.

2 OJQ e themeluar në vitin 1999. Më shumë informacione gjinden në webfaqen <https://krct.org/>.

Adresimi i akteve të tmerrshme gjatë konfliktit në Kosovë ka pasur të bëjë edhe me institucionet ndërkombëtare edhe vendore. Në ndërkohë janë bërë ndryshime ligjore që synojnë të ofrojnë mbështetje për të mbijetuarit.

Megjithëse është bërë përparim, rruga drejt drejtësisë mbetet e ndërlikuar, siç shtjellohet në seksionet e mëposhtme. Rasti studimor aktual, si qëllim dhe inovacion e ka perspektivën në lidhje me drejtësinë nga vet një person që ka qenë viktimë e dhunës seksuale gjatë konfliktit.

Rasti studimor prezent do të: 1) adresojë se si konteksti psikosocial dhe institucional në 25 vitet e fundit të paskonfliktit e kanë formësuar pozicionin e një të mbijetuarë të dhunës seksuale gjatë konfliktit në temën e drejtësisë, dhe 2) do të sqarojë procesin e kërkimit të drejtësisë, përkatësisht sfidat, strategjitë dhe zgjidhjet, duke u ndërlidhur me pikat kyçe nga intervista.

METODOLOGJIA

Për qëllimin e këtij rasti studimor, është bërë një intervistë e gjysëm-strukturuar me një të mbijetuar të dhunës seksuale gjatë konfliktit. E intervistuar është përfituese e shërbimeve në Qendrën Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës, ku ka marrë shërbime psikologjike si dhe ndihmë juridike lidhur me procedurat që duhet ndjekur për sjelljen e kryesve para drejtësisë. Kriteri për intervistë ka qenë që i/e intervistuari/ja të jetë i/e mbijetuar e dhunës seksuale gjatë konfliktit në Kosovë. Janë kontaktuar tre raste potenciale, dhe përzgjedhja e rastit specifik është bërë vetëm në bazën e vullnetit dhe disponueshmërisë.

Intervista është fokusuar në pyetje të tipit eksplorues rreth temës së drejtësisë, përkatësisht ka targetuar perspektivën dhe përvojën e të intervistuarës në këtë çështje. Pyetjet nuk kanë qenë të përqendruara në ngjarjen që ka ndodhur, përkatësisht të dhunimit. Materiali i nxjerrë nga intervista është selektuar mbi kriterin e temës në fokus, dhe informacionet nga intervista të përqendruara në temat tjera rreth dhunës seksuale janë përjashtuar. Intervista është zhvilluar një herë, me kohëzgjatje dy orë e gjysmë.

E intervistuar ka dhënë paraprakisht pëlqimin e saj të informuar në lidhje me intervistën dhe publikimin e gjetjeve të saj për këtë rast studimor. Publikimi i përmbahet të gjitha rregullave të anonimitetit, dhe çdo informacion identifikues rreth të intervistuarës është përjashtuar në materialin e nxjerrë nga intervista.

GJETJET NGA INTERVISTA

E mbijetuara është grua 50 vjeçare, e martuar, dhe ka tre fëmijë. Gjatë kohës së konfliktit, përkatësisht kur ka ndodhur dhuna seksuale, ishte 24 vjeçare. Në rastin e të intervistuarës, mënyra e dhunës seksuale ka qenë dhunimi, sikurse në 99% të rasteve të dhunës seksuale gjatë konfliktit në Kosovë [QKRMT, 2021, fq. 16].

Në aspektin e arsimit dhe të profesionit, e intervistuarja ka ndjekur shkollën fillore, dhe nuk ka arsim formal të mëtutjeshëm, si dhe është e papunësuar. E intervistuarja ka ndjekur disa kurse të aftësimit profesional pas konfliktit (rrobaqepësi, aftësi kompjuterike), kryesisht të ofruara nga organizata të ndryshme humanitare. E intervistuarja thotë se në kohën e ngjarjes ka qenë një 24 vjeçare plot jetë, por pastaj edhe aspiratat e saj për jetën kanë ndryshuar negativisht dhe tani nuk ka motiv të realizojë qëllimet e saj paraprake, sidomos socio-ekonomike.

Shëndeti i saj është më i mirë sesa në vitet e para të paskonfliktit, por pasojat në shëndetin mendor janë akoma të theksueshme. Ajo përdor vazhdimisht medikamente anti-depresive për të rregulluar gjendjen emocionale, si dhe raporton probleme me gjumin.

Në QKRMT aktualisht merr shërbime mjekësore dhe psikologjike, si dhe ka marrë pjesë në aktivitete për informimin mbi procesin ligjor të ndjekjes penale ndaj kryesve.

Konteksti i drejtësisë pas konfliktit sipas perspektivës së të mbijetuarës

Stigmatizimi i dhunimeve të lidhura me konfliktin, siç është e pritshme, ka pasur impakt negativ në jetën e të mbijetuarës. Në vitet e paskonfliktit, ajo ka perceptuar një lloj boshllëku apo hapësire si rezultat i të mosfolurit mbi këtë çështje. Ky boshllëk ka bërë që ta brendësojë emocionin e turpfit, dhe idenë se viktimat e dhunës seksuale thjesht nuk kanë pasur vend në shoqërinë kosovare. Ajo gjithmonë është ndjerë si pjesë e një kategorie të izoluar, përjetimet e së cilës i konsideron më të rënda edhe se vrasja. Kjo e jehon, fatkeqësisht, atë që thonë edhe gratë tjera kosovare që kanë përjetuar dhunë seksuale gjatë konfliktit.

Për të, gratë e dhunuara kanë qenë të pambrojtura, që e sheh edhe si qëllim të dhunuesve, për t'i turpëruar shqiptarët. E intervistuarja e percepton ngjarjen si 'shkatërrim total' në atë kohë, dhe 'një varrë që nuk mbyllet kurrë' nëse nuk ka drejtësi.

Në kohën e paskonfliktit, e intervistuarja është ndjerë e vetmuar sa herë që ka dëgjuar seanca parlamentare duke diskutuar çështjen e kategorive tjera të konfliktit e duke mos e përmendur kategorinë e viktimave të dhunës seksuale. Gjithashtu ajo mendon se institucionet e Kosovës nuk kanë punuar sa duhet për drejtësinë për këtë kategori dhe ndëshkueshmërinë e kryesve.

Në kushte normale, të mbijetuarit e dhunës seksuale kanë nevojë të shprehin barrën e asaj që ka ndodhur, në një hapësirë të sigurtë. Në rrethanat e një shoqërie konservative të paskonfliktit, nuk kanë mundur ta bëjnë këtë. E intervistuarja shpreh se ka qenë e bllokuar mes dy dinamikave: në njërin anë ka pasur nevojën për t'u shprehur dhe të kërkojë drejtësi, dhe në anën tjetër frikë për t'u përjashtuar nga familja dhe rrethi. Në përgjithësi, e intervistuarja beson se ka shumë të pathëna rreth dhunimeve gjatë konfliktit.

Pas konfliktit, kur KFOR (misioni i NATO-s në Kosovë) ka zhvilluar aktivitete mbështetëse në zonat ku ka jetuar e intervistuarja, ajo ka dashur t'u tregojë çfarë ka ndodhur, por në momentin e fundit është ndalur për shkak që vëllau i saj ka mundur të dëgjojë. Fakti që ka dashur t'ua thotë ndërkombëtarëve por duhet të heshte para familjes së vet, përfaqëson në mënyrë tipike kontekstin stigmatizues, rrjedhimisht edhe barrierat për të kërkuar drejtësi.

Ndikimi i stigmës në drejtësi

Stigma e përgjithshme, e indikuar edhe në seksionin e mësipërm, ka qenë pengesa më e madhe e të mbijetuarës. E intervistuarja thotë se të jetuarit me një ngjarje që ka qenë keqbërëse ndaj saj, por për të cilën prapë është ndjerë se duhet të turpërohet, i ka sjellur pasoja tejet negative. E mbijetuarja me bindje të plotë thotë se nëse të tjerët do të dinin çfarë ka ndodhur, do të përfundonte gjithçka, duke specifikuar se raportet familjare do të prisheshin.

Në momentin e intervistës, vetëm nëna dhe bashkëshorti i saj nga familjarët e dinë ngjarjen. Për t'i treguar bashkëshortit, i ishin dashur 19 vite, dhe atë pas fuqizimit nga seancat psikologjike në QKRMT. Edhe në rrethanat aktuale, bashkëshorti ofron ndihmë të kufizuar, duke mos e përkrahur shkuarjen e saj në seanca rehabilituese dhe në aktivitete informuese për ndihmë juridike.

Më herët ka hezituuar të aplikojë për njohje të statusit si viktimë e dhunës seksuale të konfliktit për shkak se ka menduar se emrat publikohen.

Në situatën aktuale, e mbijetuara mund të deponojë dëshminë e saj zyrtarisht për të kërkuar drejtësi, por nga frika e stigmatizimit, bashkëshorti i saj është kundër kësaj.

E vetmja gjë që ia ka lehtësuar vitet e paskonfliktit në kontekst të stigmës, ka qenë fakti që ajo nuk ishte e vetmja të përjetonte një ngjarje të tillë.

Ngjarjet inkurajuese dhe dekurajuese

Në vitin 2017, përmes rrjeteve sociale, e intervistuar kishte dëgjuar për QKRMT. Për tre vjetët e ardhshme e kishte konsideruar të kontaktonte, por nuk ndihej mjaftueshëm e fortë që, siç e shihte ajo, të ballafaqohej me të kaluarën. Në vitin 2020 kishte marrë kurajon dhe kishte kërkuar ndihmë. Ardhja e saj e parë ishte shoqëruar me ankth të madh. Pastaj, pas çdo here tjetër që kishte ardhur, tregon se është lehtësuar çdo herë e më shumë dhe ka ardhur me më shumë motiv. Ofrimi i ndihmës multidimensionale, si psikoterapia, vizitat mjekësore dhe medikamentet, si dhe vet përkatësia në një rreth mbështetës, e ka ndihmuar që të përjetojë fuqizim të panjohur më parë. Mbështetja dhe marrëdhënia e sigurtë dhe me terapisten e saj, e definuar nga empatia, ka qenë specifikisht një faktor ndryshues pozitiv.

Në vitin 2022 e ka marrë statusin si viktimë e dhunës seksuale gjatë konfliktit, përmes ligjit përkatës që i mundëson disa beneficione. Pensioni i përfituar nga ky proces ia ka lehtësuar pak situatën financiare, duke qenë se është e papunë. Megjithatë ka ndjenja të përziera rreth këtij pensioni, sepse nuk mund ta ndajë këtë ndihmë nga përvoja traumatike.

Në ndërkohë ka marrë pjesë edhe në takime grupore me gratë tjera, ku ka shkëmbyer mbështetje në një hapësirë të sigurtë. Kjo afërsi dhe siguri e ka ndihmuar që t'i përjetojë gjërat më lehtë. Takimet që e kanë pasur temë drejtësinë, e kanë bërë të ndihet që tash shihet si person, dhe është pjesë e shoqërisë. Motivi i saj i brendshëm gjithashtu i ka ndihmuar që të mos dorëzohet.

Dalja publike e Vasfije Krasniqi-Goodman ishte një pikë kthese edhe për të mbijetuarën. Të shikuarit e intervistës se Krasniqi-Goodman ishte shoqëruar me një shkarkim të madh emocional. Ndonëse e adreson edhe si nxitës (ang. trigger) të ngjarjes së saj traumatike të dhunimit, megjithatë kishte qenë inkurajim. E gjithë situata më pas i kishte vënë gjërat në lëvizje, duke ndikuar edhe ardhjen e saj në QKRMT.

Në vazhden e ngjarjeve inkurajuese, e intervistuarat thekson edhe takimin në QKRMT me të mbijetuarën (anonime për publikun) në rastin Vukotić³, si dhe me Shyhrete Tahiri-Sylejmani. Përfitimi emocional nga këto ngjarje si elemente të mbështetjes grupore, e kanë zvogëluar në mënyrë të konsiderueshme ndjenjën e saj të përjashtimit. Konkludimi i rastit të Vukotić me dënimin prej 13 vjet burg i ka dhënë shpresë për drejtësi. E intervistuarat shfaq admirim të madh për të mbijetuarat që kanë dalë publikisht, si dhe mirënjohje për personat që ju kanë ndihmuar në këtë rrugëtim.

Në anën tjetër, ngjarjet dekurajuese, sidomos konteksti i paskonfliktit, e kanë përcaktuar në pjesë të madhe perspektivën e të intervistuarës për drejtësi. Ajo tregon se për të luftuar për drejtësi, është e pamundur pa përkrahjen e familjes. E intervistuarat është dekurajuar shumë kur ka dëgjuar se burrat e disa grave janë shkurorëzuar me to pasi e kanë kuptuar se ato janë dhunuar gjatë konfliktit. Kjo e ka mbajtur të dëshpëruar dhe të rënduar, duke u frikësuar që të bisedojë edhe me bashkëshortin e saj.

Gjithashtu, mungesa në përgjithësi e drejtësisë dhe ndëshkueshmërisë gjer tani, si dhe mungesa e përgjegjshmërisë për adresimin e krimeve të dhunës seksuale në Kosovë gjatë konfliktit, kanë shkaktuar dëm tek e mbijetuarat. E intervistuarat raporton të jetë ndjerë e vetmuar dhe izoluar, duke çuar në tërheqje sociale. E gjitha kjo është përkeqësuar nga stigma sociale.

Rëndësia e drejtësisë për të mbijetuarën

Megjithë sfidat e mëdha në procesin e kërimit të drejtësisë deri tani, kjo mbetet një qëllim i të intervistuarës. E intervistuarat e konsideron vënien e drejtësisë si një ndër aspektet kyçe për mirëqenien e saj psikologjike. Deklarimi i saj se ‘shpirti rehatohet nëse e ballafaqoj dhunuesin, dhe kur të tjerët e dinë se ai është dhunues’, pasqyron rëndësinë personale që ka ky proces për të. Në përgjithësi, e intervistuarat thotë se vënia e drejtësisë është përkrahje morale për të dhe gjithë gratë e tjera që kanë përjetuar të njëjtën ngjarje. Duke iu referuar pjesëmarrjes në aktivitetet për qasje në drejtësi të organizuara nga QKRMT, e intervistuarat shprehet se tani ndihet se kjo kategori është diku (duke nënkuptuar progres), dhe se janë forcuar. Edhe pse bashkëshorti i saj nuk e përkrah që të dëshmojë për rastin e saj në organet e drejtësisë, por kjo nuk ia zbeh vendosmërinë që, brenda mundësive të saj, të jetë pjesë e proceseve që kanë të bëjnë me kërkimin e drejtësisë. E intervistuarat është e vendosur të vazhdojë si pjesë e programeve të QKRMT-së në lidhje me promovimin e drejtësisë. E intervistuarat shprehet në mënyrë të qartë që edhe nëse personalisht nuk e arrin drejtësinë me ndëshkimin e kryesve në rastin e saj, do të festojë me ata që e arrijnë drejtësinë në rastet e tjera.

Në lidhje me procesin gjyqësor, e intervistuarat konsideron që realizimi i këtij procesi do të ishte lehtësimi themelor, dhe se atëherë do të ndihej që po e merr një frymë lirshëm. E intervistuarat ndjen se pas dhunimit, i ishte dashur ‘ta riprodhojë’ vetën. Jeta e saj kishte ndryshuar plotësisht në aspektin psikosocial, prandaj nuk mund të vazhdonte në

3 Zoran Vukotić është i dënuari i parë dhe i vetëm deri tani për dhunimin si krim gjatë konfliktit.

të njëjtën mënyrë si më parë. E intervistuarat është e bindur se vënia e drejtësisë do t'i ndihmonte edhe më shumë profilit të saj si e mbijetuar. E intervistuarat shprehet fjalë për fjalë se po ta përkrahte familja, do ta depononte qysh tani dëshminë.

I gjithë procesi për të nënkupton një përfaqësim të konceptit se dhunuesit kanë bërë turp, jo viktimat, dhe se viktimat nuk duhet t'ua mbulojnë atë turp. Për të është e rëndësishme që të validohet përvoja e të mbijetuarve dhe të figurojnë emrat e dhunuesve, në mënyrë që të mbesin në histori si dëshmi.

Gjithashtu e intervistuarat konsideron se ky proces 'ua kthjellë mendjen njerëzve', dhe me realizimin e ndjekjes së drejtësisë, edhe paragjykimi ulet dhe të mbijetuarit do të mund të ecin përpara. E mbijetuarat thekson se të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë konfliktit në Kosovë kanë nevojë për përkrahje, jo paragjykim.

Si do të mund të ndihmonin të tjerët?

E intervistuarat do dëshironte që shoqëria në përgjithësi ta mbante çështjen e viktimave të dhunimit gjatë konfliktit si 'të shenjtë' – domethënë të jenë absolutisht të mbrojtur apo paprekur nga paragjykimi, stigma, si dhe nga definimi i personalitetit të tyre me këtë ngjarje.

E intervistuarat e ka përshtypjen që të tjerët nuk e kuptojnë se sa ndikim negativ ka stigma edhe në procesin e drejtësisë. E intervistuarat thotë se kur viktimat nuk ndihen të pranuar, nuk mund të kalojnë në hapin tjetër të kërkimit të drejtësisë.

Nga familja do dëshironte që ta mirëkuptonin se jetesa si e mbijetuar e dhunimit gjatë konfliktit, në rrethanat specifike në Kosovë, e ka bërë të jetë shpesh person i zemëruar, dhe në shumë raste e ka eksternalizuar këtë zemërim tek të tjerët, duke e mbajtur traumën brenda.

Dhe në fund, nga shteti do dëshironte përkrahje mjekësore për viktimat e dhunës seksuale gjatë konfliktit. E intervistuarat konsideron që në përgjithësi ato kanë shumë pasoja në shëndetin e tyre (jo vetëm mendor) si pasojë e ngjarjes gjatë konfliktit, dhe ndjen se pensioni që merr si viktimë e dhunës seksuale gjatë konfliktit nuk është i mjaftueshëm për nevojat shëndetësore.

Pritshmëritë në aspektin e drejtësisë

E intervistuarat është e vendosur që të kontribuojë si dhe ku të mundet, në kushte anonimiteti, në procesin e kërkimit të drejtësisë. E intervistuarat është e motivuar për këto procese sidomos kur zhvillohen në grup.

Pritshmëritë e saj janë që kryesisht do të gjinden dhe që nuk është vonë për këtë. E intervistuarat beson se e ardhmja duket më mirë për të mbijetuarit e dhunimit gjatë konfliktit në Kosovë. E intervistuarat beson se në njëfarë forme edhe të mbijetuarit e dhunës seksuale do të bëhen simbol i sakrificës së konfliktit.

ANALIZË

Qasja në drejtësi për viktimat e dhunës seksuale gjatë konfliktit

Viktimat e dhunës seksuale gjatë konfliktit janë përballur me sfida të jashtëzakonshme për të arritur drejtësi pas përfundimit të konfliktit. Në Kosovë, procesi i qasjes në drejtësi ka qenë i ngadaltë dhe i vështirë, i karakterizuar nga mungesa e ndëshkimeve për autorët e krimeve dhe nga barrierat institucionale dhe sociale. Në vazhdim synohet të jipet një vështrim i hollësishëm mbi këtë proces, duke përfshirë zhvillimet kryesore, sfidat e vazhdueshme dhe përpjekjet për përmirësim.

Amnesty International ka theksuar problematikën e qindra dëshmime të deponuara paraprakisht tek Misioni i Kombeve të Bashkuara në Kosovë (UNMIK), përfshirë të krimeve të dhunës seksuale, të cilat nuk janë procesuar. Amnesty International kanë theksuar shqetësimin se provat mund të jenë humbur, dhe që neglizhimi apo stagnimi në përgjithësi i procesit gjithsesi çon në zhgënjimin e viktimave (Amnesty International, 2017).

Në vitin 2008, Misioni i Bashkimit Evropian për Sundimin e Ligjit në Kosovë (EULEX)⁴ mori përsipër përgjegjësinë për drejtësinë dhe policinë në Kosovë. Megjithëse EULEX kishte një mandat të fortë për të ndjekur penalisht krimet e konfliktit, përfshirë krimet e dhunës seksuale gjatë konfliktit, progresi ka qenë i ngadaltë. Shumë raste të krimeve të konfliktit nuk janë ndjekur penalisht, dhe proceset gjyqësore shpesh janë zvarritur për vite me radhë.

Nga viti 2018, dëshmitë ekzistuese kanë kaluar nga EULEX-i tek Prokuroria Speciale e Republikës⁵ së Kosovës. Deri tani, shtatë aktakuza janë ngritur për dhunimin si krim lufte, ndërsa QKRMT i ka mbështetur rreth 40 raste për të dëshmuar tek ky institucion.

Prej tyre, gjashtë janë në proces ndërsa një ka përfunduar, me ç'rast Zoran Vukotić është dënuar në vitin 2021. Ai ishte dënuar fillimisht nga Gjykata Themelore në Prishtinë me 10 vite burgim, ndërsa pas kalimit të rastit në Gjykatën e Apelit, është dënuar me 13 vite burgim, vendim ky i vërtetuar edhe nga Gjykata Supreme. Para këtij procesi që konkludoi me dënim, viktimat kishin kërkuar edhe herë të tjera të arrinte drejtësi. Ajo e kishte raportuar rastin edhe më parë, përfshirë në vitin 2010 tek EULEX. Sidoqoftë, iniciativat e mëparshme nuk ishin shtjelluar tutje.

Një pikë kthese dhe njëkohësisht shprehe për rastet e dhunës seksuale, sikurse edhe për krimet tjera që kanë ndodhur gjatë konfliktit, paraqet iniciativa e institucioneve kosovare për ndryshime ligjore. Në korrik të vitit 2019 ka hyrë në fuqi ligji i cili parasheh gjykimin në mungesë ndaj të pandehurve që supozohen të kenë kryer vepra penale kundër të Drejtës Ndërkombëtare Humanitare dhe të Drejtës Ndërkombëtare Penale, në periudhën janar 1990 deri në qershor 1999 (Kuvendi i Kosovës, 2023).

4 <https://www.eulex-kosovo.eu/>

5 <https://prokuroria-rks.org/psrk/>

Përkundër këtyre iniciativave numri i rasteve të gjykuara për krimet e kryera gjatë konfliktit mbetet mjaft i vogël.

Njohja ligjore e viktimave të dhunës seksuale gjatë konfliktit dhe procesi i aplikimit

Pas përfundimit të konfliktit, kryesisht me iniciativën e QKRMT-së në bashkëpunim me organizatat tjera si dhe me ndihmën e partnerëve ndërkombëtarë, Kosova ka ndërmarrë hapa të rëndësishëm për të adresuar nevojat e viktimave të dhunës seksuale. Ndër nevojat e para ishte përfshirja e këtyre viktimave në kuadrin ligjor ekzistues që rregullonte statusin e kategorive të dala nga lufta [Kuvendi i Kosovës, 2011], siç ishin invalidët apo familjet e dëshmorëve.

Pas shumë përpjekjeve, në vitin 2014, Kuvendi së Kosovës [2014] miratoi një ligj i cili mundësoi ndryshimin e ligjit ekzistues për kategoritë e dala nga lufta. Si rezultat, ligji u ndryshua në atë mënyrë që nga ajo kohë përfshin edhe viktimat e dhunës seksuale gjatë konfliktit.

Njohja e statusit të viktimave të dhunës seksuale, ndonëse vonë, ka qenë adresim i dhimbjes së të mbijetuarve si dhe ngjarjes në vetvete. Një numër më i madh i të mbijetuarve janë lajmëruar si viktima të dhunimit vetëm pas fillimit të implementimit të ligjit, me gjasë sepse kjo mund të ketë qenë hera e parë kur deklarimi ka pasur më shumë përparësi sesa pasoja, kryesisht psikosociale. Gjithashtu, përmes penzioneve që u jipen personave që u njihet ky status, është mundësuar edhe një lloj fuqizimi ekonomik, edhe pse jo i mjaftueshëm për vetë-mbështetje në aspektin ekonomik, duke konsideruar se afërsisht 80% e viktimave janë të papunësuar/a [QKRMT, 2022].

Pas miratimit të ligjit në vitin 2014, pengesë tjetër ishte mungesa e rregulloreve përkatëse përmes të cilave do të përcaktoheshin në detaje procedurat dhe kriteret që duhet të ndiqeshin për fillimin e aplikimit për njohje të statusit si viktima të dhunës seksuale gjatë

konfliktit. Në dhjetor të vitit 2015 u miratua Rregullorja për Përcaktimin e Procedurave për Njohjen dhe Verifikimin e Statusit të Viktimave të Dhunës Seksuale gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës [Qeveria e Kosovës, 2015] dhe më vonë Udhëzuesi për Procesin e Njohjes dhe Verifikimit të Statusit të Personave të Dhunuar gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës [Qeveria e Kosovës, 2018]. Kështu u definua edhe mënyra e funksionimit të Komisionit Qeveritar për Njohjen dhe Verifikimin e Statusit të Personave të Dhunuar gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës, ashtu siç udhëzonte edhe ligjislacioni i lartcekur.

Kjo zvarritja brenda institucioneve ka penguar procesin. Si rezultat i kësaj janë paraqitur vonesat e theksueshme, dhe tek në shkurt të vitit 2018, më shumë se një vit nga hyrja në fuqi e Rregullores, është bërë i mundur aplikimi nga rastet e para pranë këtij Komisioni për njohje të statusit.

Përkundër përgatitjeve të Komisionit, procesi i shqyrtimit të aplikimeve deri në marrjen e vendimit, vitet e para ka zgjatur shumë. Si pasojë, shumë personave që kanë aplikuar iu është dashur që të presin [fillimisht më shumë se një vit] derisa Komisioni iu ka kthyer përgjigje. Rast përfaqësues është edhe subjekti i këtij studimi, e cila pas gjithë asaj pritjeje ka marrë përgjigje pozitive për të, me ç'rast i është njohur statusi *viktimë e dhunës seksuale gjatë konfliktit në Kosovë*. Ajo ka filluar që si beneficion ta gëzojë edhe pensionin prej 230-euro nga skema *viktimat civile*, i rregulluar qëllimisht brenda këtij koncepti për të mbrojtur konfidencialitetin. Në këtë mënyrë, viktimat e dhunës seksuale të konfliktit janë më të mbrojtura nga rreziku i zbulimit apo asocimit me historinë e ngjarjes seksuale.

Të njëjtën përgjigje nuk e kanë pranuar disa raste, aplikacionet e të cilëve janë refuzuar nga ana e Komisionit Qeveritar me arsyetimin se ngjarjet që kanë treguar nuk kanë qenë mjaftueshëm bindëse, apo se nuk ka pasur prova që mbështesin pretendimet e tyre. Për të realizuar njohjen e statusit, këto raste është dashur që t'i drejtohen gjykatës. Rol të rëndësishëm në këtë proces ka pasur QKRMT si dhe organizatat tjera të cilat u ofrojnë ndihmë juridike falas kësaj kategorie duke i ndihmuar gjatë gjithë rrugëtimit të tyre për njohje të statusit.

Deri në qeshor të vitit 2024, Komisioni Qeveritar për Njohjen dhe Verifikimin e Statusit të Viktimave të Dhunës Seksuale, ua ka njohur statutin viktimë e dhunës seksuale gjatë konfliktit 1650 personave [Kallxo.com, 2024]. Sipas të dhënave nga QKRMT pjesa më e madhe e të mbijetuarve janë gra, përkatësisht 94% e viktimave i përkasin kësaj gjinie, dhe 15% kishin qenë të moshës minore (nën 18 vjeç) në kohën e ngjarjes [QKRMT, 2022a].

Në situatën aktuale, të mbijetuarit e dhunës seksuale kanë të drejtë të aplikojnë për status brenda një periudhe të caktuar, e cila për momentin është e përcaktuar deri në muajin maj të vitit 2025. Ky kufizim në kohë paraqet një pengesë të theksuar, për shkak që vendimi i të mbijetuarve për t'u njohur si viktimat e dhunës seksuale varet nga shumë faktorë. Shpeshherë familjarët nuk e dinë për ngjarjen apo nuk i përkrahin viktimat, në raste tjera të mbijetuarit nuk kanë informacione të mjaftueshme, si dhe ka raste të shumta kur të mbijetuarit ndjejnë se nëse i kthehen detajisht asaj që kanë ndodhur do të kenë përkeqësim në mirëqenien dhe/apo jetën e tyre për shkak të traumës, në pjesën më të madhe të patrajtuar.

KONKLUZIONET

Reflektimi mbi përpjekjet për drejtësi për të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë konfliktit në Kosovë vë në pah se arritja e llogaridhënies mbetet një sfidë komplekse dhe e vazhdueshme. Së pari, dallimi mes numrit të viktimave dhe personave të dënuar është një indikator i mungesës së drejtësisë në vetvete.

Ky rast studimor thekson nevojën kritike për përpjekje të vazhdueshme për të adresuar padrejtësitë që u janë bërë këtyre të mbijetuarve dhe për të forcuar mekanizmat për mbrojtjen dhe përkrahjen e tyre.

Në situatën aktuale, kufizimi i kohës për njohje të statusit si viktimë e dhunës seksuale është kundërproduktiv. E intervistuar në studimin e këtij rasti është lajmëruar 18 vjet pas konfliktit, gjë që është indikator mbështetës për këtë argument. Mund të ketë të mbijetuar tjerë të cilët lajmërohen edhe vite apo dekada më vonë. Këto raste nuk janë të panjohura edhe nga kontekstet e konflikteve tjera, si për shembull në Bosnjë e Hercegovinë [Stiglmayer, 1994].

Analizat nga literatura identifikojnë disa faktorë që i kontribuojnë lajmërimin të vonuar të dhunës seksuale nga mjediset e konfliktit, si për shembull stigma, frika nga shpagimi/hakmarrja, dhe mungesa e besimit në sistemet e drejtësisë dhe ato mbështetëse [Kovats, 2019]. Në studimin aktual, këta faktorë janë shumë evidentë. Në lidhje me stigmën, për shembull, e intervistuar ka hezitur të lajmërohet sepse ka menduar se emri i saj do publikohet diku. Sa i përket kësaj pike, strategjia e ruajtjes së konfidencialitetit përmes skemës viktimë civile, është qasje e përshtatshme për ta adresuar këtë problem. Gjithashtu, aplikimi për njohje të statusit përmes procedurave konfidenciale si dhe me ndërmjetësimin e palëve të treta [OJQ-ve] është qasje lehtësuese dhe praktike.

Në anën pozitive të zhvillimeve mund të theksohet miratimi i ligjit që garanton mundësinë edhe për pension. Kjo lloj mbështetjeje është thelbësore për të përmirësuar cilësinë e jetës së të mbijetuarve. Përmes këtij ligji, institucionet e Kosovës jo vetëm që kanë adresuar pasojat e dhunës seksuale, por gjithashtu ofrojnë një platformë për të përparuar drejt drejtësisë dhe për të ndihmuar në rikuperimin e jetës së të mbijetuarve, duke nxitur një kulturë më të fortë të përkrahjes dhe solidaritetit.

Në anën tjetër, zvarritja dhe apo/mosbërja sa duhet për drejtësi dhe llogaridhënie, qartazi ka ndikuar në besimin e të intervistuarës në sistemet e drejtësisë. Kjo reflektohet në narracionin e saj mbi ndjenjat që i ka pasur gjatë viteve kur tema e dhunës seksuale si pasojë e konfliktit nuk është diskutuar në ambiente institucionale. Ky zhgënjim mund të përgjithësohet edhe në aspekt kolektiv (për viktimat tjera), duke konsideruar numrin e vogël të aktakuzave të ngritura gjer tani, 25 vjet pas konfliktit.

Një përfundim tjetër që del nga rasti studimor është rëndësia e punës së sistemeve mbështetëse për viktimat e dhunës seksuale gjatë konfliktit, për t'i përkrahur ato në aspektin psikosocial. Fakti që vetëm pasi e mbijetuara ka shkuar në QKRMT ka mundur të flasë me burrin dhe të ndajë atë që ka ndodhur, e thekson rëndësinë e fuqizimit nga organizatat që kanë ekspertizën dhe përvojën e mjaftueshme për të punuar me të gjitha nuancat e situatave të mbijetuara.

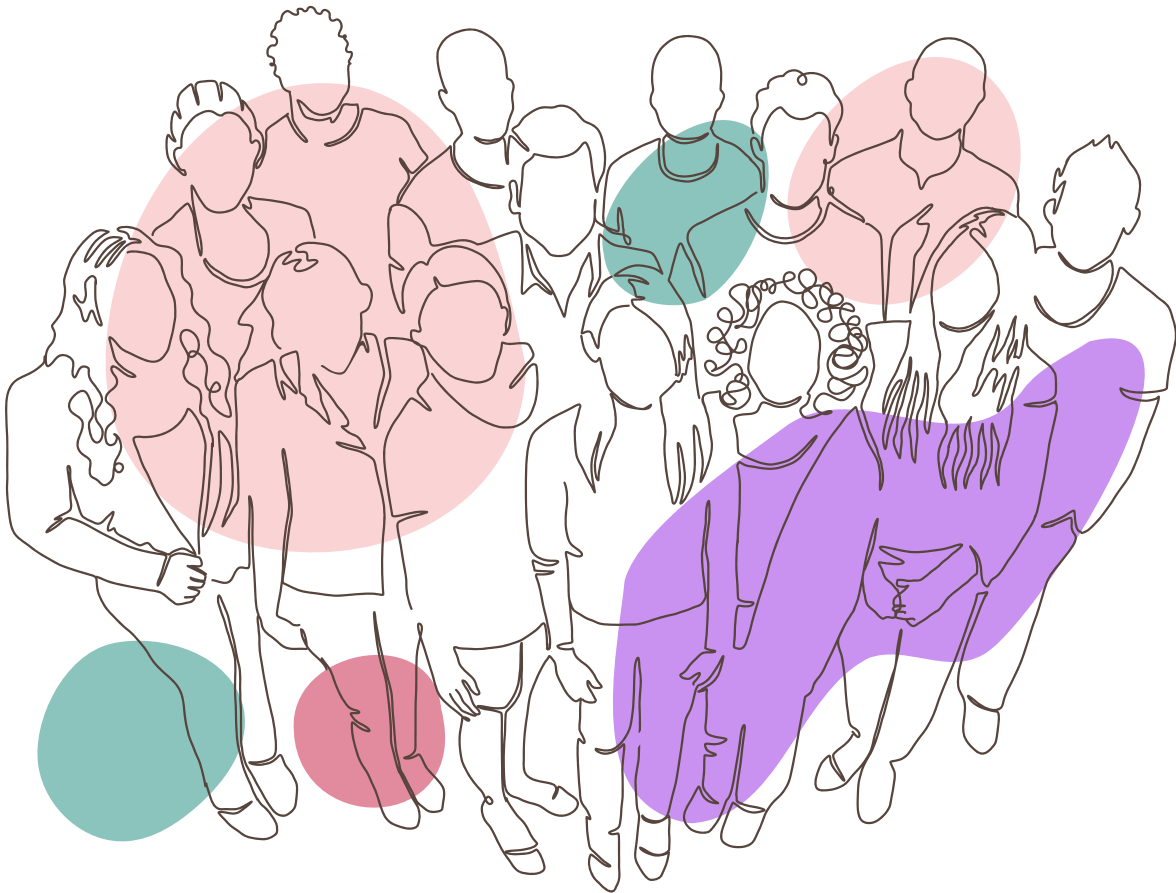
Për më tutje, e intervistuar paraqet rast tipik kur simptoma klinike të stresit post-traumatik janë shfaqur dhe kanë afektuar në masë të madhe jetën e saj pas ngjarjes traumatike. Këtu përfshihen ndjenjat e saj të mungesës së vullnetit, vështirësia në rregullimin e emocioneve, ndjenjat e izolimit si dhe pikëpamjet negative mbi botën, që përkojnë me kriteret diagnostikuese (American Psychiatric Association, 2013). Prandaj ndihma psikosociale që e intervistuar e ka marrë nga organizatat mbështetëse, është esenciale për mirëqenien e saj.

Në veçanti këtu mund të theksohet elementi grupor i ndihmës. E intervistuar raporton që është ndjerë shumë më mirë pas takimeve grupore me të mbijetuara të tjera të dhunës seksuale gjatë konfliktit. Kjo për shkak se ndarja e përvojave në grup mundëson njohjen e tyre (Ellsberg & Heise, 2015), dhe rrjedhimisht ka ndikim në përmirësimin e shëndetit mendor. Në Kosovë, dobia e mbështetjes grupore ka edhe përparësinë e uljes së fuqisë së stigmës.

E intervistuar ka theksuar si pikë kthese edhe daljen publike të mbijetuarave tjera si avokuese për të drejtat e tyre. Në veçanti ajo ka theksuar shoqërimin e presidentes nga të mbijetuarat në një mbledhje të Këshillit të Sigurimit të OKB. Ky është një element rikujtues që kur institucionet e pranojnë dhe adresojnë publikisht dhunën seksuale gjatë konfliktit, luajnë rol të rëndësishëm në validimin e përvojave të mbijetuarave. Është me rëndësi të theksohet se kjo njohje nuk është vetëm simbolike, por u ofron mbijetuesve një ndjenjë legjitimiteti që është thelbësore për procesin e tyre të shërimit. Kur diskutohen dhe adresohen hapur këto çështje, institucionet kontribuojnë në reduktimin e stigmatizimit dhe krijimin e një ambienti ku të mbijetuarit ndihen të mbështetur dhe të besuar, gjë që është kritike për riintegrimin e tyre në shoqëri.

Nëse fokusohemi në ndërlidhjen e ngushtë mes stigmës dhe lajmërimit të vonuar të dhunimit si krim, atëherë mund të theksojmë se bisedat në nivel institucional për dhunën seksuale gjatë konfliktit ndikojnë indirekt që t'u hapin rrugë viktimave që të dalin dhe të kërkojnë drejtësi, pasi që stigma ulet.

Përveç faktorëve të diskutuar më lart, është gjithashtu e rëndësishme të shqyrtohen dinamikat komplekse që dalin nga marrëdhëniet personale dhe ndikimi i tyre në ndjekjen e drejtësisë. Në rastin studimor aktual, e mbijetuara do ishte e gatshme të raportojë rastin në polici, por përballet me kundërshtim nga bashkëshorti. Kjo thekson, edhe një herë, sfidat shumëdimensionale me të cilat përballet të mbijetuarit e dhunës seksuale. Mungesa e mbështetjes nga bashkëshorti mund të përkeqësojë ndjenjat e izolimit dhe të zvogëlojë mundësitë e të intervistuarës për të kërkuar riparacion dhe drejtësi.

REKOMANDIME

Duke u bazuar në seksionet e mësipërme dhe më specifiku në konkluzione, studimi aktual nxjerr disa rekomandime, siç detajohet më poshtë.

Në lidhje me ndikimin e marrëdhënieve personale në ndjekjen e drejtësisë, rekomandojmë që: akterët relevantë të kenë qasje gjithëpërfshirëse që përfshin jo vetëm ndihmën ligjore, por gjithashtu mbështetje për të mbijetuarit në përballimin e pengesave personale. Sigurimi i burimeve që adresojnë si nevojat ligjore ashtu edhe ato emocionale është thelbësor për të fuqizuar të mbijetuarit në ndjekjen e drejtësisë dhe në rindërtimin e jetës së tyre.

Duke u ndërlidhur me efektin e përkrahjes institucionale tek e intervistuarat e rastit studimor, rekomandojmë që procesi i drejtësisë penale të ketë më shumë aktivitete mbështetëse dhe sensibilizuese nga ana institucionale për t'i inkurajuar të mbijetuarit edhe për inicim të procesit ligjor.

Sa i përket pengesës së afatit të kufizuar për aplikim për njohje të statusit viktimë e dhunës seksuale gjatë konfliktit, rekomandojmë që ky afat kohor të mos kufizohet. Ka shumë faktorë që ndikojnë zbulimin nga ana e të mbijetuarve se kanë përjetuar dhunë

seksuale gjatë konfliktit, qoftë edhe tek organizatat e besueshme. Andaj duhet marrë parasysh këta faktorë dhe ndikimin e tyre tek të mbijetuarit, që mund të mos jenë gati deri më vonë për t'u lajmëruar dhe përfituar nga ky ligj. Praktika të tilla kanë ndjekur Kroacia dhe Bosnja e Hercegoviva, që mund të jenë shembuj për t'u shqyrtuar.

Në anën tjetër, rekomandojmë që Ministria e Financave, Punës dhe Transfereve e Kosovës të mundësojë dy zgjidhje shtesë që do t'i përkrahnin të mbijetuarit edhe më shumë: a) të mundësojë me ligj penzionet e dyfishta apriori [i.e. pensionin e moshës dhe kontributdhënës dhe atë të viktimës së dhunës seksuale nga lufta], në mënyrë që të shmangen procedurat e lodhshme gjyqësore për përfituesit e tyre; b) kartelat e beneficioneve që i përdorin përfituesit e statusit të kategorive të dala nga lufta të mos jenë specifike për kategori [p.sh. invalid, apo viktimë e dhunës seksuale], por kartela të jetë e përbashkët dhe jodalluese për të gjitha kategoritë. Kësisoj, të mbijetuarve do ju mbrohej identifikimi si viktimë e dhunës seksuale gjatë konfliktit, duke ju dhënë më shumë mbrojtje psikosociale.

Dhe në fund, rekomandojmë trajnime për profesionistët relevantë në spektrin e drejtësisë në mënyrë që të zvogëlohet stigma dhe rastet të trajtohen efektivisht dhe me ndjeshmëri ndaj temës. Kjo do ju ndihmonte profesionistëve të mbështesnin të mbijetuarit edhe nga një qasje e informuar mbi traumën.

Si përfundim, ky studim rasti nënvizon nevojën për mekanizma gjithëpërfshirës të drejtësisë për të adresuar dhunën seksuale gjatë konfliktit në Kosovë, duke rritur zërat e të mbijetuarve që kërkojnë llogaridhënie dhe shërim. Perspektiva e dhënë nga e intervistuarat si subjekt i këtij studimi nxjerr në pah se sa e rëndësishme është për praktika dhe politika qasja e cila në qendër ka të mbijetuarit. Është e nevojshme që këto rekomandime të zbatohen për të siguruar një të ardhme ku drejtësia dhe mbështetja për të mbijetuarit janë prioritare.

REFERENCAT

American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders. 5th ed. Arlington, VA: American Psychiatric Association; 2013.

Amnesty International. [2017]. "Plagë që të djegin shpirtin".
<file:///C:/Users/Guest1/Downloads/EUR7075582017ALBANIAN.pdf>

BBC News. [2023, September 20]. Kosovo president brings sexual violence survivors to UN Security Council. BBC News.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-66853822>

Bumiller, E. [1999, 22 qershor]. Kosovo Victims Must Choose to Deny Rape or Be Hated. *The New York Times*.
[Crimes: Kosovo Victims Must Choose to Deny Rape or Be Hated \[nytimes.com\]](https://www.nytimes.com/1999/09/22/world/europe/kosovo-victims-must-choose-to-deny-rape-or-be-hated.html)

Danjibo, N. & Akinkuotu, A. [2019]. Rape as a weapon of war against women and girls. *Gender and Behaviour*, 17[2].
[Rape as a weapon of war against women and girls | Gender and Behaviour \[journals.co.za\]](https://www.journals.co.za/doi/10.1080/15257546.2019.1644444)

Diken, B., & Laustsen, C. B. [2005a]. Becoming abject: Rape as a weapon of war. *Body & Society*, 11[1], 111–128.
<https://doi.org/10.1177/1357034x05049853>

Ellsberg, M., & Heise, L. [2005]. *Researching violence against women: A practical guide for researchers and activists*. World Health Organization.
<https://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/9241546476/en/>

Hjort, L., Rushiti, F., Wang, S.-J., Fransquet, P., Krasniqi, S., I Çarkaxhiu, S., Arifaj, D., Xhemaili, V. D., Salihu, M., A Leku, N., & Ryan, J. [2021]. Intergenerational effects of maternal post-traumatic stress disorder on offspring epigenetic patterns and cortisol levels. *Epigenomics*, 13[12], 967–980.
<https://doi.org/10.2217/epi-2021-0015>

Human Rights Watch. [2000]. *Kosovo: Rape as a Weapon of "Ethnic Cleansing"*.
<https://www.refworld.org/reference/countryrep/hrw/2000/en/17379>

Kallxo.com [2024, 1 gusht]. *2 mijë e 83 aplikime për statusin e viktimës së dhunës seksuale gjatë luftës*.
<https://kallxo.com/lajm/2-mije-e-83-aplikime-per-statusin-e-viktimes-se-dhunes-seksuale-gjate-luftes/>

Kovats, S. [2019]. Delayed disclosure of sexual violence in conflict settings: Evidence and implications. *International Journal of Conflict and Violence*, 13[1], 1–14.
<https://doi.org/10.4119/ijcv-2858>

Kuvendi i Kosovës. [2011, 31 dhjetor]. Ligji Nr. 04/L-054 për Statusin dhe të Drejtat e Dëshmorëve, Invalidëve, Veteranëve, Pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Viktimave Civile dhe Familjeve të tyre. Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës.

<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2793>

Kuvendi i Kosovës. [2014, 23 prill]. Ligji Nr. 04/L-172 për ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit Nr. 04/L-054 për statusin dhe të drejtat e dëshmorëve, invalidëve, veteranëve, pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, viktimave të dhunës seksuale të luftës, viktimave civile dhe familjarëve të tyre. Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës.

<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9436>

Kuvendi i Kosovës. [2023, 23 nëntor]. Ligji Nr. 08/L-187 për plotësimin dhe ndryshimin e Kodit Nr. 08/L-032 të Procedurës Penale. Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës.

<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=84233>

Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës. [2021]. *E drejta për të vërtetën “Viktimat pa emër”*. Prishtinë: QKRMT.

Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës [QKRMT]. [2022]. *“Dokumentimi i dhunës seksuale në Kosovë gjatë luftës 1998-1999”: Pjesa A*. Marrë më 05.09.2024 nga

<https://krct.org/dokumentimi/pjesa-a/#1658171742917-53c40e16-7bb8>

Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës [QKRMT]. [2022a]. *“Dokumentimi i dhunës seksuale në Kosovë gjatë luftës 1998-1999”: Pjesa B*. Marrë më 05.09.2024 nga

<https://krct.org/dokumentimi/pjesa-b/>

Qeveria e Kosovës. [2015]. “Rregullore [Qrk] Nr. 22/2015 për Përcaktimin e Procedurave për Njohjen dhe Verifikimin e Statusit të Viktimave të Dhunës Seksuale gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës”. Marrë nga

<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15057>

Qeveria e Kosovës. [2018]. *“Udhëzues për procesin e njohjes dhe verifikimit të statusit të personave të dhunuar gjatë luftës çlirimtare të Kosovës”*. Marrë nga

<https://mpms.rks-gov.net/en/wpdm-package/udhezues-per-procesin-e-njohjes-dhe-verifikimit-te-statusit-te-personave-te-dhunuar-gjate-luftes-clirimtare-te-kosoves-pdf/?wpdmdl=4850>

Stiglmayer, A. [Ed.]. [1994]. *Mass rape: The war against women in Bosnia-Herzegovina*. University of Nebraska Press.

Mbështetur / Supported / Podržana:

**Funded by
the European Union**

Funded by
the European Union

QKRMT-KRCT

Qendra Kosovare për Rehabilitimin
e të Mbijetuarve të Torturës
The Kosova Rehabilitation
Center for Torture Victims

**PATHS TO JUSTICE:
THE PERSPECTIVE OF A SURVIVOR AND
EFFORTS TO ADDRESS SEXUAL VIOLENCE
DURING THE CONFLICT IN KOSOVO**

- Case Study -

Authors: KRCT

This case study has been conducted by the Kosovo Rehabilitation Center for Torture Victims (KRCT) as part of the 4CRSV Survivors project - *“Paths to Empowerment: Promoting Justice, Healing, and Inclusion for Survivors of Conflict Related Sexual Violence.”* Although the organization is mentioned several times in the content and the subject is a client of the organization, the study adheres to a rigorous analysis, avoiding the influence of this relationship. The study, along with the conclusions and recommendations presented, is based on this rigorous analysis and reflects solely the commitment to addressing conflict related sexual violence.

This publication was produced with the financial support of the European Union. Its contents are the sole responsibility of KRCT and do not necessarily reflect the views of the European Union.

© Copyright is reserved by KRCT. Unauthorized copying, reproduction, or publication, whether original or modified in any way, is prohibited without the written permission of KRCT.

ABSTRACT

Survivors of sexual violence during the conflict in Kosovo [1998-1999] have faced not only life-altering trauma but also a social context marked by stigma and a lack of post-conflict justice. This case study aims to highlight a survivor's direct perspective on justice and analyze the current process of achieving justice by examining challenges, strategies, and solutions. The content is based on an interview with a conflict-related sexual violence survivor [CRSV survivor]. The study concludes by addressing gaps in the legal framework, offering recommendations, and exploring the future of justice for survivors of sexual violence.

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	5
Stigma and consequences	5
Justice for Survivors	6
METHODOLOGY	7
FINDINGS FROM THE INTERVIEW	8
The Context of Justice Post-Conflict from the Survivor’s Perspective	9
The Impact of Stigma on Justice	9
Encouraging and Discouraging Events	10
The Importance of Justice for the Survivor	11
How Others Could Help	12
Expectations Regarding Justice	13
ANALYSIS	14
Access to Justice for Victims of Sexual Violence during the Conflict	14
Legal recognition of victims of sexual violence during the Conflict and the application process	15
CONCLUSIONS	17
RECOMMENDATIONS	19
REFERENCES	21

INTRODUCTION

Post-conflict Context

The conflict of 1998-1999 resulted in significant human losses. 13,317 civilians were killed during this period, 800,000 were displaced as refugees, and over 1,600 individuals remain [at the time of writing this study] still missing, leaving a considerable void in the healing of one generation while also affecting others. One of the forms of crimes during the conflict was sexual violence. It is believed that more than 20,000 people, primarily women, were victims¹ of sexual violence during the period from August 1998 to August 1999 [Kosovo Rehabilitation Center for Torture Victims [KRCT], 2021, p. 18]. The negative effects of trauma from these assaults have also been transmitted to the next generation. These effects have left marks on the epigenetics of children born to victims after the conflict [Hjort et al., 2021].

Beyond the statistics, these individuals bear the heavy burden of being victims of a weapon of conflict, which differs in a specific way from others: the primary targeting of rape during the conflict is to cause trauma and destroy family ties and the solidarity of other population members with the victim [Diken and Lausten, 2005a]. Studies that have analyzed the use of rape in armed conflict areas emphasize that the internal message that perpetrators aim to convey is that men from the opposing population cannot protect their women [Danjibo and Akinkuotu, 2019]. In Kosovo, in 70% of cases, family members have witnessed the violence [KCRTS, 2021, p. 15].

Stigma and consequences

Although rape as a means of conflict is offensive to the opposing community as a collective, the victims have felt isolated and individual bearers of this cruelty. This is largely due to stigma. For example, women who were violated and not married at the time feared that they would not be able to marry or have a family life if others found out what had happened to them. Others were afraid they would be divorced and disowned. Unfortunately, this fear was not baseless. A study conducted in 1999 quoted men in direct interviews who stated that they would divorce their wives if they learned that they had been sexually violated [Bumiller, 1999].

Human Rights Watch, an international organization focused on research and advocacy for human rights, investigated acts of violence and other forms of sexual violence during the years 1998 and 1999 through interviews conducted at the time. They concluded that the violations in Kosovo were committed as a means of conflict for ethnic cleansing and were not sporadically carried out by individuals [Human Rights Watch, 2001].

1 In this case study, both terms, victim and survivor, are used. The term victim is used to indicate that individuals have been victims of a crime and refers to the act of violence. The term survivor is used to emphasize the strength and resilience of the individual.

However, they also emphasized that cultural stigma has significantly complicated efforts for documentation. Although they believed that the 96 documented cases represent just a fraction of the incidents of sexual violence, documentation was limited due to the shame victims felt and the consequences they could face.

In 1999, the Kosovo Rehabilitation Centre for Torture Victims (KRCT)² began operations as one of the first organizations working with survivors of torture and sexual violence from the conflict. Its mission includes providing assistance to survivors dealing with trauma and contributing to the development of an institutional support system, as well as addressing accountability. Reports from the KRCT indicate a large number of women who continue to live without disclosing the rape events even to their families. Despite the known instances of sexual violence, victims generally remain silent, feeling more accepted in society if their experiences are not known.

In 2018, , with the support of the Kosovo Rehabilitation Center for Torture Victims (KRCT), Vafije Krasniqi-Goodman publicly came forward as a CRSV survivor. This public appearance marked a significant achievement and turning point for survivors, as well as for Kosovo society as a whole. A year later, another survivor, Shyhrete Tahiri-Sylejmani, publicly broke her silence, with the primary aim of seeking justice and expressing solidarity with other survivors. Today, they advocate for justice on local and international platforms.

Justice for Survivors

The quest for justice for victims of sexual violence during the 1998-1999 conflict is a multifaceted endeavor. It encompasses legal, social, and psychological aspects. Given the numerous consequences of the conflict (addressed in the earlier sections), it should be emphasized that they have left deep wounds on individuals and the Kosovo population as a whole.

Therefore, the journey toward justice involves not only the criminal prosecution of perpetrators but also ensuring that survivors receive the necessary support to rebuild their lives, including access to legal assistance and psychological help during legal proceedings.

Civil society organizations, particularly KRCT, as well as competent institutions, have collaborated to create a supportive environment that promotes justice and recovery. Their efforts have led to significant achievements, although challenges have been numerous.

Addressing the horrific acts during the conflict has involved both international and local institutions. Meanwhile, legal changes have been made to provide support for survivors.

2 NGO founded in 1999. More information can be found on the website <https://krct.org/>

Although progress has been made, the path to justice remains complex, as outlined in the following sections. The current case study aims to provide a perspective on justice from a person who has been a victim of sexual violence during the conflict.

This case study will: 1) address how the psychosocial and institutional context in the last 25 years post-conflict has shaped the position of a CRSV survivor regarding justice, and 2) clarify the process of seeking justice, specifically the challenges, strategies, and solutions, linking key points from the interview.

METHODOLOGY

For the purpose of this case study, a semi-structured interview was conducted with a CRSV survivor. The interviewee is a beneficiary of services at the Kosovo Rehabilitation Center for Torture Victims (KRCT), where she has received psychological services as well as legal assistance regarding the procedures to bring perpetrators to justice. The criterion for the interview was that the interviewee must be a survivor of sexual violence during the conflict. Three potential cases were contacted, and the selection of the specific case was made solely based on the willingness and availability of the interviewee.

The interview focused on exploratory questions regarding the theme of justice, specifically targeting the perspective and experience of the interviewee on this matter. The questions were not concentrated on the event that occurred, specifically the act of rape. The material derived from the interview was selected based on the criterion of the theme in focus, and information from the interview centered on other topics related to sexual violence was excluded. The interview was conducted once, lasting two and a half hours.

The interviewee gave her informed consent regarding the interview and the publication of her findings for this case study. The publication adheres to all anonymity rules, and any identifying information about the interviewee has been excluded from the material derived from the interview.

FINDINGS FROM THE INTERVIEW

The survivor is a 50-year-old woman, married, and has three children. During the conflict, specifically when the sexual violence occurred, she was 24 years old. In the case of the interviewee, the nature of the sexual violence was rape, as in 99% of cases of sexual violence during the conflict [KRCT, 2021, p. 16].

In terms of education and profession, the interviewee completed primary school and has no further formal education, and she is unemployed. After the conflict, she attended several vocational training courses [sewing, computer skills], primarily offered by various humanitarian organizations. The interviewee states that at the time of the incident, she was a lively 24-year-old, but subsequently, her aspirations for life changed negatively, and she now lacks motivation to achieve her previous goals, especially socio-economic ones.

Her health is better than in the early post- conflict years, but the consequences on her mental health remain significant. She continuously uses antidepressant medication to stabilize her emotional state and reports problems with sleep. At KRCT, she currently receives medical and psychological services and has participated in activities to inform herself about the legal process for criminal prosecution of the perpetrators.

The Context of Justice Post-Conflict from the Survivor's Perspective

The stigmatization of conflict-related rapes, as expected, has had a negative impact on the survivor's life. In the post-conflict years, she perceived a kind of void or space as a result of not speaking about this issue. This void made her internalize the emotion of shame and the idea that victims of sexual violence simply had no place in Kosovo society. She has always felt like part of an isolated category, whose experiences she considers even more severe than murder. This echoes, unfortunately, what other Kosovo women who have experienced sexual violence during the conflict say.

For her, raped women have been defenseless, which she also sees as a goal of the perpetrators, to shame the Albanians. The interviewee perceives the incident as a 'total destruction' at that time and 'a wound that never heals' if there is no justice.

In the post-conflict period, the interviewee felt isolated whenever she heard parliamentary sessions discussing the issues of other conflict categories without mentioning the category of victims of sexual violence. She also thinks that Kosovo institutions have not worked sufficiently for justice for this category and the accountability of the perpetrators.

Under normal circumstances, survivors of sexual violence need to express the burden of what has happened in a safe space. In the context of a conservative post-conflict society, they have not been able to do this. The interviewee expresses that she was blocked between two dynamics: on one hand, there was the need to express herself and seek justice, and on the other, the fear of being excluded from her family and circle. In general, the interviewee believes that there are many untold stories about rapes during the conflict.

After the conflict, when KFOR (NATO's mission in Kosovo) conducted supportive activities in the areas where the interviewee lived, she wanted to tell them what had happened, but at the last moment, she stopped because her brother might hear. The fact that she wanted to tell the internationals but had to remain silent in front of her family typically represents the stigmatizing context, thus also the barriers to seeking justice.

The Impact of Stigma on Justice

The general stigma, as indicated in the previous section, has been the greatest obstacle for the survivor. The interviewee states that living with an event that was done wrong to her, but for which she still felt she should be ashamed, has brought extremely negative consequences. The survivor firmly believes that if others knew what happened, everything would end, specifying that family relationships would break down.

At the time of the interview, only her mother and husband know about the incident. It took her 19 years to tell her husband, and that was after being empowered by psychological sessions at KRCT. Even under current circumstances, her husband offers limited support, not encouraging her to attend rehabilitation sessions and informative activities for legal assistance.

Earlier, she hesitated to apply for recognition of her status as a CRSV survivor because she thought that names would be published.

In the current situation, the survivor can officially submit her testimony to seek justice, but out of fear of stigmatization, her husband is against it. The only thing that eased her post-conflict years in the context of stigma has been the fact that she was not the only one to experience such an event.

Encouraging and Discouraging Events

In 2017, through social networks, the interviewee had heard about KRCT. For the next three years, she considered contacting them but did not feel strong enough to confront her past, as she saw it. In 2020, she mustered the courage and sought help. Her first visit was accompanied by great anxiety. However, after each subsequent visit, she reports feeling increasingly relieved and came with more motivation. The provision of multidimensional assistance, such as psychotherapy, medical visits, and medications, along with being part of a supportive circle, helped her experience a previously unknown empowerment. The support and secure relationship with her therapist, defined by empathy, has been specifically a positive changing factor.

In 2022, she received the status of a victim of sexual violence during the conflict, through the relevant law that allows her to access certain benefits. The pension received from this process has slightly alleviated her financial situation, given that she is unemployed. However, she has mixed feelings about this pension because she cannot separate this assistance from her traumatic experience.

Meanwhile, she also participated in group meetings with other women, where she exchanged support in a safe space. This closeness and security helped her experience things more easily. Meetings focused on justice made her feel that she is now seen as a person and is part of society. Her internal motivation has also helped her not to give up.

The public appearance of Vasfije Krasniqi-Goodman was also a turning point for the survivor. Watching Krasniqi-Goodman's interview was accompanied by a significant emotional release. Although she also addresses it as a trigger for her traumatic experience of rape, it was nonetheless encouraging. The entire situation subsequently set things in motion, influencing her arrival at KRCT.

In the flow of encouraging events, the interviewee also highlights the meeting at KRCT with a survivor [anonymous to the public] in the Vukotić³ case, as well as with Shyhrete Tahiri-Sylejmani. The emotional benefit from these events as elements of group support has significantly reduced her sense of exclusion. The conclusion of the Vukotić case with a 13-year prison sentence has given her hope for justice. The interviewee expresses great admiration for the survivors who have come forward publicly, as well as gratitude for those who have supported her on this journey.

On the other hand, discouraging events, especially the post- conflict context, have largely shaped the interviewee’s perspective on justice. She states that fighting for justice is impossible without family support. The interviewee was very discouraged when she heard that the husbands of some women divorced them after they learned that they had been raped during the conflict. This left her feeling despondent and heavy, fearing to even discuss it with her husband.

Additionally, the general lack of justice and accountability so far, as well as the lack of responsibility for addressing sexual violence crimes during the conflict have caused harm to the survivor. The interviewee reports feeling lonely and isolated, leading to social withdrawal. All of this has been exacerbated by social stigma.

The Importance of Justice for the Survivor

Despite the significant challenges in the process of seeking justice so far, this remains a goal for the interviewee. She considers achieving justice as one of the key aspects of her psychological well-being. Her declaration that “the spirit finds comfort if I confront the abuser, and when others know he is an abuser” reflects the personal importance this process holds for her. In general, the interviewee states that achieving justice is moral support for her and all other women who have experienced the same event.

Referring to participation in justice access activities organized by QKRMT, the interviewee expresses that she now feels this category is somewhere [implying progress], and they have been empowered. Even though her husband does not support her testifying about her case in the justice system, this does not diminish her determination to be part of the processes related to seeking justice, within her means. The interviewee is determined to continue as part of KRCT’s programs related to promoting justice. She clearly states that even if she personally does not achieve justice through the punishment of the perpetrators in her case, she will celebrate with those who achieve justice in other cases.

Regarding the judicial process, the interviewee believes that realizing this process would be a fundamental relief, and then she would feel like she could breathe freely. The interviewee feels that after the assault, she needed to “reproduce” herself. Her life had completely changed in psychosocial terms, and therefore she could not continue in the

3 Zoran Vukotić is the first and only person convicted so far for rape as a conflict crime.

same way as before. The interviewee is convinced that achieving justice would further aid her profile as a survivor. She states word for word that if her family supported her, she would deposit her testimony right now.

The entire process for her represents the concept that abusers have brought shame, not victims, and that victims should not cover that shame. For her, it is important to validate the experiences of survivors and to name the abusers, so that they remain in history as evidence.

The interviewee also believes that this process “clears people’s minds,” and with the realization of pursuing justice, prejudice decreases and survivors can move forward. The survivor emphasizes that survivors of sexual violence during the conflict need support, not prejudice.

How Others Could Help

The interviewee wishes that society, in general, would regard the issue of CRSV survivors as “sacred”—meaning they should be absolutely protected or untouched by prejudice, stigma, and the defining of their identity by this event.

The interviewee has the impression that others do not understand how negatively stigma impacts the justice process. She states that when victims do not feel accepted, they cannot take the next step in seeking justice.

From her family, she wishes for them to understand that living as CRSV survivor, under the specific circumstances, often makes her an angry person, and in many cases, she externalizes this anger onto others, holding the trauma within.

Finally, from the state, she wishes for medical support for CRSV survivors. The interviewee believes that they generally suffer many health consequences (not just mental) as a result of the events during the conflict, and feels that the pension she receives as a CRSV survivor is insufficient for her health needs.

Expectations Regarding Justice

The interviewee is determined to contribute wherever possible, under conditions of anonymity, to the process of seeking justice. She is motivated to participate in these processes, especially when they take place in a group setting.

Her expectations are that the perpetrators will be found and that it is not too late for this. The interviewee believes that the future looks brighter for CRSV survivors. She feels that, in some way, survivors of sexual violence will become symbols of the sacrifices made during the conflict.

ANALYSIS

Access to Justice for CRSV survivors

CRSV survivors have faced extraordinary challenges in achieving justice after the conflict ended. In Kosovo, the process of accessing justice has been slow and difficult, characterized by a lack of accountability for the perpetrators of these crimes and by institutional and social barriers. The following aims to provide a detailed overview of this process, including key developments, ongoing challenges, and efforts for improvement.

Amnesty International has highlighted the issue of hundreds of testimonies previously submitted to the United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), including those regarding sexual violence, which have not been processed. Amnesty International has expressed concern that evidence may have been lost, and that the negligence or stagnation of the process leads to the disillusionment of victims [Amnesty International, 2017].

In 2008, the European Union Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX)⁴ took over responsibility for justice and policing. Although EULEX had a strong mandate to prosecute war crimes, including CRSV, progress has been slow. Many conflict-related crime cases have not been prosecuted, and judicial processes have often been delayed for years.

Since 2018, existing testimonies have been transferred from EULEX to the Special Prosecutor's⁵. To date, seven indictments have been raised for rape as a conflict-related crime, while KRCT has supported around 40 cases to testify in this institution. Among these, six are ongoing, while one has concluded, resulting in Zoran Vukotić being sentenced in 2021. He was initially sentenced by the Basic Court in Pristina/Prishtinë to 10 years in prison, and after the case was transferred to the Court of Appeals, he was sentenced to 13 years in prison, a decision confirmed by the Supreme Court. Before this process, which concluded with a conviction, the victim had sought justice on multiple occasions. She had previously reported the case, including in 2010 to EULEX. However, previous initiatives had not progressed further.

A turning point and a source of hope for cases of sexual violence, as well as other crimes that occurred during the conflict, is the initiative of Kosovo institutions for legal reforms. In July 2019, a law came into effect providing for trial in absentia for defendants presumed to have committed criminal acts against International Humanitarian Law and International Criminal Law, during the period from January 1990 to June 1999 [Kosovo Assembly, 2023].

Despite these initiatives, the number of adjudicated cases for conflict-related crimes remains quite low.

4 <https://www.eulex-kosovo.eu/>

5 <https://prokuroria-rks.org/psrk/>

Legal recognition of victims of sexual violence during the conflict and the application process

After the end of the conflict, primarily through the initiative of the Kosovo Rehabilitation Centre for Torture Victims (KRCT) in cooperation with other organizations and with the help of international partners, Kosovo has taken significant steps to address the needs of victims of sexual violence. One of the initial needs was the inclusion of these victims within the existing legal framework that regulated the status of categories emerging from the conflict (Assembly of Kosovo, 2011), such as conflict-related invalids or families of martyrs.

After many efforts, in 2014, the Assembly of Kosovo (2014) adopted a law that enabled the amendment of the existing law regarding categories emerging from the conflict. As a result, the law was amended in such a way that from that time it also includes victims of sexual violence during the conflict.

Recognition of the status of victims of sexual violence, although delayed, has addressed the pain of survivors as well as the event itself. A larger number of survivors have reported as victims of rape only after the implementation of the law began, likely because this may have been the first time that reporting took precedence over consequences, primarily psychosocial. Additionally, through pensions granted to individuals recognized with this status, a certain level of economic empowerment has been enabled, although not sufficient for self-support in economic terms, considering that approximately 80% of the victims are unemployed (KRCT, 2022).

After the law's adoption in 2014, another obstacle was the lack of relevant regulations that would precisely determine the procedures and criteria to be followed for the initiation of applications for recognition of status as victims of sexual violence during the conflict. In December 2015, the Regulation on the Determination of Procedures for Recognizing

and Verifying the Status of CRSV survivors was adopted (Kosovo government, 2015), and later the Guidelines for the Process of Recognition and Verification of the Status of CRSV survivors (Kosovo government, 2018) were also approved. This defined the functioning of the Government Commission for Recognizing and Verifying the Status of CRSV survivors, as instructed by the aforementioned legislation.

This delay within institutions has hindered the process. As a result, significant delays have occurred, and only in February 2018, more than a year after the Regulation came into force, were the first applications allowed to be submitted to this Commission for recognition of status.

Despite the Commission's preparations, the review process of applications until a decision was made took a long time in the initial years. Consequently, many applicants had to wait (initially more than a year) for the Commission to respond. A representative case is the subject of this study, which, after all that waiting, received a positive response, thereby recognizing her status as a victim of sexual violence during the conflict in Kosovo. She has started to benefit from a pension of 230 euros from the civilian victims' scheme, deliberately regulated within this concept to protect confidentiality. In this way, CRSV survivors are better protected from the risk of disclosure or association with the history of the sexual event.

The same response has not been received by several cases, whose applications have been rejected by the Government Commission on the grounds that the events they reported were not sufficiently convincing, or that there was a lack of evidence supporting their claims. To achieve recognition of status, these cases had to turn to the court. KRCT and other organizations that offer free legal aid to this category have played an important role in this process, helping them throughout their journey to recognition of status.

By June 2024, the Government Commission for Recognizing and Verifying the Status of Victims of Sexual Violence had recognized the status of sexual violence victims during the conflict for 1,650 individuals (Kallxo.com, 2024). According to data from KRCT, the majority of survivors are women, specifically 94% of the victims belong to this gender, and 15% were minors (under 18 years old) at the time of the event (KRCT, 2022a).

In the current situation, survivors of sexual violence have the right to apply for status within a certain period, which is currently defined until May 2025. This time limitation presents a significant obstacle, as the decision of survivors to be recognized as victims of sexual violence depends on many factors. Often, family members are unaware of the incident or do not support the victims; in other cases, survivors lack sufficient information, and there are many instances where survivors feel that if they return to the details of what happened, they will worsen their well-being and/or their lives due to the trauma, mostly untreated.

CONCLUSIONS

Reflecting on the efforts for justice for survivors of sexual violence during the conflict in Kosovo highlights that achieving accountability remains a complex and ongoing challenge.

First, the disparity between the number of victims and the number of convicted individuals is an indicator of the lack of justice in itself.

This case study emphasizes the critical need for continuous efforts to address the injustices faced by these survivors and to strengthen mechanisms for their protection and support.

In the current situation, the time limitation for recognizing status as a victim of sexual violence is counterproductive. The interviewee in this study reported 18 years after the conflict, which serves as supporting evidence for this argument. There may be other survivors who report years or decades later. These cases are not unknown in other conflict contexts, such as Bosnia and Herzegovina [Stiglmayer, 1994].

Analyses from the literature identify several factors contributing to the delayed reporting of sexual violence in conflict environments, such as stigma, fear of retaliation, and a lack of trust in justice and support systems [Kovats, 2019]. In the current study, these factors are very evident. Regarding stigma, for example, the interviewee hesitated to report because she thought her name would be published somewhere. In this regard, the strategy of maintaining confidentiality through the civilian victim scheme is an appropriate approach to address this issue. Furthermore, applying for status recognition through confidential procedures and with the mediation of third parties (NGOs) is a facilitative and practical approach.

On the positive side of developments, the adoption of the law that guarantees the possibility of a pension can be highlighted. This type of support is essential for improving the quality of life of survivors. Through this law, Kosovo's institutions have not only addressed the consequences of sexual violence but also provide a platform to move towards justice and to assist in the recovery of survivors' lives, promoting a stronger culture of support and solidarity.

On the other hand, delays and/or lack of adequate justice and accountability have clearly affected the interviewee's trust in justice systems. This is reflected in her narrative about the feelings she experienced during the years when the issue of sexual violence as a consequence of conflict was not discussed in institutional environments. This disappointment may also be generalized at the collective level [for other victims], considering the small number of indictments raised so far, 25 years after the conflict.

Another conclusion from the case study is the importance of the work of support systems for CRSV survivors, to support them psychosocially. The fact that only after the survivor approached KRCT was she able to speak to her husband and share what happened, underscores the importance of empowerment by organizations that have the expertise and sufficient experience to work with all the nuances of survivors' situations.

Moreover, the interviewee presents a typical case where clinical symptoms of post-traumatic stress have manifested and have significantly affected her life after the traumatic event. These include her feelings of lack of will, difficulty in emotional regulation, feelings of isolation, and negative views about the world, which align with diagnostic criteria [American Psychiatric Association, 2013]. Therefore, the psychosocial support that the interviewee received from supporting organizations is essential for her well-being.

In particular, the group element of support can be emphasized here. The interviewee reports that she felt much better after group meetings with other CRSV survivors. This is because sharing experiences in a group enables their recognition [Ellsberg & Heise, 2015], and consequently, has a positive impact on improving mental health. In Kosovo, the benefit of group support also has the advantage of reducing the power of stigma.

The interviewee highlighted the public emergence of other survivors as advocates for their rights as a turning point. In particular, she emphasized the accompaniment of the president by survivors in a meeting of the UN Security Council. This is a reminder that when institutions publicly acknowledge and address CRSV, they play an important role in validating the experiences of survivors. It is important to note that this recognition is not only symbolic but offers survivors a sense of legitimacy that is essential for their healing process. When these issues are discussed and addressed openly, institutions contribute to reducing stigmatization and creating an environment where survivors feel supported and trusted, which is critical for their reintegration into society.

If we focus on the close relationship between stigma and the delayed reporting of rape as a crime, then we can state that institutional discussions about CRSV indirectly open pathways for victims to come forward and seek justice as stigma decreases.

In addition to the factors discussed above, it is also important to examine the complex dynamics arising from personal relationships and their impact on the pursuit of justice. In the current case study, the survivor would have been willing to report the case to the police, but she faced opposition from her husband. This again highlights the multidimensional challenges faced by survivors of sexual violence. The lack of support from a spouse can exacerbate feelings of isolation and reduce the interviewee's opportunities to seek reparations and justice.

RECOMMENDATIONS

Based on the sections above and specifically the conclusions, the current study presents several recommendations, as detailed below.

Impact of Personal Relationships: Regarding the impact of personal relationships on the pursuit of justice, we recommend that relevant stakeholders adopt an inclusive approach that encompasses not only legal assistance but also support for survivors in overcoming personal obstacles. Ensuring resources that address both legal and emotional needs is essential for empowering survivors in their pursuit of justice and in rebuilding their lives.

Institutional Support: Connecting with the effect of institutional support on the case study interviewee, we recommend that the criminal justice process incorporate more supportive and awareness-raising activities from institutions to encourage survivors to initiate legal proceedings.

Time Limit for Application Recognition: Regarding the barrier of the limited timeframe for applying for recognition of status as CRSV survivor, we recommend that this timeframe not be restricted. Many factors influence survivors' disclosure of having experienced CRSV, even to trusted organizations.

Therefore, these factors and their impact on survivors should be considered, as they may not be ready to come forward and benefit from this law later. Such practices have been followed by Croatia and Bosnia and Herzegovina, which may serve as examples to consider.

Support from the Ministry of Finance, Labor, and Transfers: On the other hand, we recommend that the Ministry of Finance, Labor, and Transfers of Kosovo enable two additional solutions that would further support survivors: a) legally establish double pensions (i.e., age and contributory pensions and that of CRSV survivor) to avoid cumbersome judicial procedures for their beneficiaries; b) ensure that benefit cards used by beneficiaries of statuses derived from the conflict are not specific to categories (e.g., conflict invalid, or CRSV survivor) but that the card is common and non-distinctive for all categories. This way, survivors would be protected in their identification as CRSV survivor, providing them with greater psychosocial protection.

Training for Relevant Professionals: Finally, we recommend training for relevant professionals in the justice spectrum to reduce stigma and to treat cases effectively and sensitively. This would help professionals support survivors with an informed approach to trauma.

In conclusion, this case study highlights the need for inclusive justice mechanisms to address CRSV in Kosovo, amplifying the voices of survivors seeking accountability and healing. The perspective provided by the interviewee as a subject of this study emphasizes how crucial it is for practices and policies to focus on survivors. It is essential that these recommendations are implemented to ensure a future where justice and support for survivors are prioritized.

REFERENCES

American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders. 5th ed. Arlington, VA: American Psychiatric Association; 2013.

Amnesty International. [2017]. “Wounds that Burn the Soul.” [Link]
[<file:///C:/Users/Guest1/Downloads/EUR7075582017ALBANIAN.pdf>]

BBC News. [2023, September 20]. Kosovo president brings sexual violence survivors to UN Security Council. BBC News.
[<https://www.bbc.com/news/world-europe-66853822>]

Bumiller, E. [1999, June 22]. Kosovo Victims Must Choose to Deny Rape or Be Hated. The New York Times. [Link]
[<https://www.nytimes.com/1999/06/22/world/kosovo-victims-must-choose-to-deny-rape-or-be-hated.html>]

Danjibo, N., & Akinkuotu, A. [2019]. Rape as a weapon of war against women and girls. *Gender and Behaviour*, 17(2). [Link]
[<https://journals.co.za/doi/abs/10.10520/EJC-16fcb76a4>].

Diken, B., & Laustsen, C. B. [2005a]. Becoming abject: Rape as a weapon of war. *Body & Society*, 11(1), 111–128. [Link]
[<https://doi.org/10.1177/1357034X05049853>]

Ellsberg, M., & Heise, L. [2005]. *Researching Violence Against Women: A Practical Guide for Researchers and Activists*. World Health Organization. [Link]
[<https://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/9241546476/en/>]

Hjort, L., Rushiti, F., Wang, S.-J., Fransquet, P., Krasniqi, S., Çarkaxhiu, S., Arifaj, D., Xhemaili, V. D., Salihu, M., Leku, N., & Ryan, J. [2021]. Intergenerational effects of maternal post-traumatic stress disorder on offspring epigenetic patterns and cortisol levels. *Epigenomics*, 13(12), 967–980. [Link]
[<https://doi.org/10.2217/epi-2021-0015>]

Human Rights Watch. [2000]. Kosovo: Rape as a Weapon of “Ethnic Cleansing.” [Link]
[<https://www.refworld.org/reference/countryrep/hrw/2000/en/17379>]

Kallxo.com. [2024, August 1]. 2,083 applications for the status of victims of sexual violence during the war. [Link]
[<https://kallxo.com/lajm/2-mije-e-83-aplikime-per-statusin-e-viktimes-se-dhunes-seksuale-gjate-luftes/>]

Kovats, S. [2019]. Delayed disclosure of sexual violence in conflict settings: Evidence and implications. *International Journal of Conflict and Violence*, 13(1), 1–14. [Link]
[<https://doi.org/10.4119/ijcv-2858>]

Assembly of Kosovo. [2011, December 31]. Law No. 04/L-054 on the Status and Rights of Martyrs, Invalids, Veterans, Members of the Kosovo Liberation Army, Civilian Victims, and Their Families. Official Gazette of the Republic of Kosovo. [Link]
[<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2793>]

Assembly of Kosovo. [2014, April 23]. Law No. 04/L-172 on Amendments and Supplements to Law No. 04/L-054 on the Status and Rights of Martyrs, Invalids, Veterans, Members of the Kosovo Liberation Army, Victims of Sexual Violence During the War, Civilian Victims, and Their Families. Official Gazette of the Republic of Kosovo. [Link]
[<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9436>]

Assembly of Kosovo. [2023, November 23]. Law No. 08/L-187 on Amendments and Supplements to Law No. 08/L-032 on Criminal Procedure. Official Gazette of the Republic of Kosovo. [Link]
[<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=84233>]

Kosovo Rehabilitation Center for Torture Victims. [2021]. The Right to the Truth “Victims Without Names.” Pristina: KRCT.

Kosovo Rehabilitation Center for Torture Victims [KRCT]. [2022]. “Documentation of Sexual Violence in Kosovo During the War 1998-1999”: Part A. Accessed September 5, 2024, from [Link]
[<https://krct.org/dokumentimi/pjesa-a/1658171742917-53c40e16-7bb8>]

Kosovo Rehabilitation Center for Torture Victims [KRCT]. [2022a]. “Documentation of Sexual Violence in Kosovo During the War 1998-1999”: Part B. Accessed September 5, 2024, from [Link]
[<https://krct.org/dokumentimi/pjesa-b/>]

Government of Kosovo. [2015]. “Regulation No. 22/2015 on the Determination of Procedures for the Recognition and Verification of the Status of Victims of Sexual Violence During the Kosovo Liberation War”. Accessed from [Link]
[<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15057>]

Government of Kosovo. [2018]. “Guidelines for the Process of Recognition and Verification of the Status of Individuals Abused During the Kosovo Liberation War”. Accessed from [Link]
[<https://mpms.rks-gov.net/en/wpdm-package/udhezues-per-procesin-e-njohjes-dhe-verifikimit-te-statusit-te-personave-te-dhunuar-gjate-luftes-clirimtare-te-kosoves-pdf/?wpdmdl=4850>]

Stiglmayer, A. [Ed.]. [1994]. Mass Rape: The War Against Women in Bosnia-Herzegovina. University of Nebraska Press.

Mbështetur / Supported / Podržana:

**Funded by
the European Union**